

บทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ กับราษฎรที่ปรากฏในพระราชพิธี

ความนำ

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยก็เช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ ที่มีวิวัฒนาการ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงมีสถานะเปรียบเหมือนบิดาของราษฎรทั้งปวง ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทรงมีสถานะเป็นสมมุติเทพ ในสมัยรัชกาลที่ 4-6 สถาบันพระมหากษัตริย์ได้มีวิวัฒนาการ โดยได้รับเอาแนวความคิดจากตะวันตกมาใช้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น Westernization (วิทยา สุจริตนารักษ์, รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา) จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 7 สถาบันพระมหากษัตริย์ก็มีวิวัฒนาการอีกขั้นหนึ่งโดยการเปลี่ยนแปลงสถานะ เป็นสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย คือ อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ดำรงอยู่ในสถานะนี้จนถึงปัจจุบัน

ถึงแม้ว่าสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะในยุคใดสมัยใด ก็คือ หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อประชาชน ดังที่ กนก วงษ์ตระหง่าน (2531) กล่าวไว้ว่า

แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย มาอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ล้วนแต่แสดงให้เห็นคุณสมบัติในเชิงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่เหมือนกันตลอดมา นั่นคือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ให้ความปกป้องคุ้มครอง และทำให้เกิดความสงบสุขแก่ประเทศชาติและประชาชน

พระราชพิธี เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่ง ที่ได้แสดงแนวคิดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ในลักษณะต่าง ๆ ในบทนี้จะกล่าวถึง แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับราษฎร

จากการศึกษาพระราชพิธี ทั้งในอดีตและปัจจุบัน พบว่า มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์กับราษฎรปรากฏอยู่ในพระราชพิธี ซึ่งจะพิจารณาเป็น 2 ด้านกว้าง ๆ คือ

1. บทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎร
2. บทบาทหน้าที่ของราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์

บทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎร

ถึงแม้ว่าสถานะของพระมหากษัตริย์ จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นคติความเชื่อของชาวไทยตลอดมาคือพระมหากษัตริย์เปรียบเหมือนบิดาของชาวไทยทั้งปวง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นบุพการีต่อประเทศชาติและประชาชน ซึ่งการเป็นบุพการีนั้นย่อมหมายถึง การทำประโยชน์ และการมีบุญคุณต่อประเทศชาติและประชาชนนั่นเอง

จากการศึกษาพระราชพิธีต่างๆ ของไทยในสมัยรัชกาลที่ 9 สามารถพบคำกล่าวที่แสดงถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ ในด้านความเป็น "บิดา" หรือ "บุพการี" ของชาวไทย อยู่ในหลายพระราชพิธีด้วยกัน โดยที่คำกล่าวเหล่านี้จะปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น คำกราบบังคมทูล หรือ พระธรรมเทศนา ในที่นี้จะยกคำกล่าวที่เห็นได้ชัดมาเป็นตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้

พระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ในพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๑) ได้กล่าวถึง สถานะของพระมหากษัตริย์ที่เป็นบุพการีของประชาชน ซึ่งการเป็นบุพการีนั้นหมายถึงเป็นผู้ที่ได้กระทำอุปการะมาก่อน และกล่าวถึงการที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นบุพการีโดยการนำประชาชนให้ประพฤดิธรรม

พระมหากษัตริย์เป็นบุพการีแห่งพสกนิกรประชาชน . . . เมื่อพระราชาทรงนับถือพุทธศาสนา ทรงประพฤดิธรรม ทรงตั้งอยู่ในธรรม แห่งพระพุทศาสนา ทรงปกครองประชาชนโดยธรรม ทรงนำประชาชนประพฤดิธรรมมาโดยลำดับ ตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน . . . ฉะนั้น จึงทรงเป็นบุพการีแห่งพสกนิกรประชาชน (เพลินพิศ กักรานู, 2527)

นอกจากพระมหากษัตริย์จะเป็นบุพการี โดยการอุปการะประชาชนโดยตรงแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นบุพการีของประชาชนทางอ้อม โดยการทำคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งในคำประกาศราชาภิษัติ ดังนี้

การที่สยามประเทศสถิตเสถียรรุ่งเรืองมาจนบัดนี้ได้ ก็ด้วยอาศัยพระบรมโพธิสมภารบารมี แห่งสมเด็จพระบรมราชบุพการี แต่ละพระองค์ทรงปกครองนำพาให้ผ่านพ้นอุปสรรค และภัยอันตรายนานามาโดยสวัสดิ์ทุกยุคทุกสมัย ทั้งทรงทำนุบำรุงให้เจริญมั่นคง พร้อมด้วยอิสรภาพอันไพบูรณ์เสมอด้วยอารยประเทศทั้งมวล (เพลินพิศ กักรานู, 2527)

และใน พระธรรมเทศนา ปุจฉาภา กล่าวถึงการที่พระมหากษัตริย์ทรงบริหาร ประเทศให้พ้นภัยอันตรายทั้งจากภายนอกและภายในว่า

สมเด็จพระบรมราชาธิบดีทุกพระองค์ ได้ทรงมีพระราชคุณูปการแก่ ประเทศชาติราชอาณาจักรมาแล้วเป็นอย่างดี ทุกพระองค์ได้ทรงบริหารไทย ราชอาณาจักรนี้ให้แคล้วคลาดจากภัยพิบัติอันตรายทั้งภายนอกภายใน ให้ ประชาชนชาวไทยมีอิสระเสรีที่ยืนมั่นคง ดำรงความเป็นเอกราชมี อธิปไตยสมบูรณ์ ทรงปกครองรักษาความเป็นเอกราชไว้มิให้ดับสูญ (เพลินพิศ ก่ำราญ, 2527)

ส่วนในคำกราบบังคมทูลพระกรุณาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ในนาม คณะรัฐมนตรี ชำราชากรทั้งฝ่ายทหาร ตำรวจ พลเรือน และประชาราษฎร์ทุก หมู่เหล่า ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นบิดาที่ดีของชาวไทย ไว้ว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของไทยเราทุกรัชกาล ในพระบรมราชวงศ์นี้ ได้ ปฏิบัติองค์เป็นกุลบิดรของชาติไทย รั้งทั้งผิดและชอบของประชาชน สมกับที่เคย เรียกกันว่าพ่อเมือง เป็นอย่างยิ่ง" (เพลินพิศ ก่ำราญ, 2527)

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นบิดาที่ดีของชาวไทย นอกจากจะรับผิดชอบ ต่อประชาชนแล้ว พระองค์ยังมีจิตใจเมตตากรุณาต่อประชาชนด้วย ดังที่ ปรากฏใน พระราชพิธีเฉลิมพระชนมายุครบ 50 พรรษา ในคำกราบบังคมทูล ถวายพระพรชัยมงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ของ พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีว่า "พระราชจริยาวัตรอันจะหาพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเปรียบ ได้ ก็คือทรงห่วงใยอาณาประชาราษฎร์เหมือนบิดารักบุตร ด้วยน้ำพระทัยบริสุทธิ์ เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม ในการจัดทุกซ์ โศก โรค ภัย นานัปการ" (เพลินพิศ ก่ำราญ, 2521)

และในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ในคาถามหาราช
 สดุดีและถวายพระพรชัยมงคล ได้กล่าวถึงการที่พระมหากษัตริย์ทรงรักประชาชน
 เหมือนลูก ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน และปรารถนาให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ไว้
 ว่า

พระองค์ทรงรักราษฎร เหมือนพ่อรักลูก เสด็จประทับอยู่กับราษฎร
 ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎร เสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราช
 กรณียกิจทั่วทุกจังหวัดในประเทศ เพื่อประโยชน์ของราษฎรไทยทั้ง
 ปวง ทรงปรารถนาให้ราษฎร ณ ที่นั้น ๆ อยู่ดีมีสุข จึงทรงแนะนำวิธี
 การประกอบอาชีพที่สุจริต แก่ราษฎรทุกประการ (คณะอนุกรรมการ
 ฝ่ายติดตามและประเมินผล ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิม
 พระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2530)

จากตัวอย่างคำกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์เปรียบเหมือน
 บิดา หรือ บุพการี ของราษฎร ซึ่งคำกล่าวเหล่านี้นอกจากจะเป็นการแสดง
 สถานะของพระมหากษัตริย์ให้เห็นแล้ว ยังเป็นการย้ำเตือนถึง ความสัมพันธ์
 ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแนบ
 แน่นไม่เปลี่ยนแปลงมาตลอด ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ในฐานะที่เป็นบิดาหรือบุพการี พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติ
 ต่อราษฎร ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภโณ ปลด) วัดเบญจมบพิตร ได้
 ถวายพระมงคลวิเสสภคา เนื่องในวโรกาส พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
 พ.ศ. 2496 ในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ของบิดาต่อบุตรว่า

หน้าที่ของมารดาบิดาจะพึงทำนุบำรุงบุตร 5 สถาน คือ ห้ามจากโทษอันลามก1 ให้ตั้งอยู่ในคุณดีงาม1 ให้ศึกษาศิลปะ1 ให้ประกอบด้วยคู่ครองที่สมควร1 มอบทรัพย์ให้ในสมัย เป็นต้นว่าในเวลามีเรือน1 ในสถานทั้ง 5 นั้น สองสถานข้างต้นคือห้ามจากความชั่วและให้ตั้งอยู่ในความดี เป็นเหตุทำบุตร ให้เป็นคนประกอบด้วยคุณสมบัติที่จัดว่าเป็นอภิชาติหรืออนุชาติ สถานี่สามคือให้ศึกษาศิลปะนั้น เป็นเหตุทำบุตรให้เป็นผู้มีสามารถในอันจะก่อสร้างตน สองสถานข้างหลัง คือการปลูกฝังให้มีครอบครัวและให้ทรัพย์ นับว่าให้กำลังอุปถัมภ์บุตรให้เป็นผู้มีหลักฐาน . . . สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญุตตสังคหะ สมด้วยชัตติยราชประเพณี อันไม่เพียงแต่ จะสำเร็จประโยชน์ส่วนพระองค์ดำรงพระราชสกุลวงศ์เท่านั้น ยังอาจให้สำเร็จประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาลตลอดถึงพสกนิกรทั่วรัฐสีมาอาณาจักร เพราะต่างก็จงรักภักดีมุ่งหมายที่จะอยู่ใต้พระบารมีแห่งพระองค์พระมหากษัตริราชเจ้า สืบลำดับอนุชนลงไป อนึ่งประชาราษฎร์ทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในที่เป็นประดุจพระราชบุตร ซึ่งทุกคนจะต้องอยู่ในชายแห่งพระมหากษัตริราชที่ควรจะได้รับพระราชสงเคราะห์ พระราชานุเคราะห์โดยสมควร (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2518)

จากการศึกษาพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่า มีแนวคิดในด้านบทบาทหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎร ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ของบิดาต่อบุตรตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้น ดังนี้

1. พระมหากษัตริย์ให้ความเมตตากรุณาแก่ราษฎร
2. พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของราษฎรในชาติ
3. พระมหากษัตริย์นำความเจริญมาสู่ราษฎร

1. พระมหากษัตริย์ให้ความเมตตากรุณาแก่ราษฎร

ความเมตตาและความกรุณาจัดว่าเป็นธรรมะที่สำคัญในพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่ที่ประเสริฐ ผู้ที่มีพรหมวิหาร 4 นั้นเป็นผู้ที่มีอุปการะซึ่งถือว่าเป็นบุพการีบุคคล สมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภโณ ปลด) วัดเบญจมบพิตร ได้กล่าวถึงความเมตตากรุณาไว้ใน พระมงคลวิเสสเถร ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2498 ดังนี้

พระมหากษัตริย์กับพสกนิกร รัฐบาลกับประชาราษฎร์ มารดาบิดากับบุตรธิดา อุปัชฌาย์อาจารย์กับสัทธีวิหาริกอันเตवासิก ญาติกับญาติมิตรกับมิตร บรรพชิตกับคฤหัสถ์ มีความซื่อตรงต่อกัน ตามฐานะที่เป็นผู้ใหญ่และผู้ย่อย เป็นผู้ใหญ่มีเมตตากรุณาทำความอุปการะแก่ผู้ย่อยผู้ อยู่ในข่ายแห่งเมตตากรุณาตามหน้าที่ ตั้งอยู่ในสถานะเป็นบุพการี (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2518)

การที่พระมหากษัตริย์ให้ความเมตตากรุณาแก่ประชาชนนั้น แสดงออกในหลายรูปแบบที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่ง คือ มีการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ ในโอกาสพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น ในพระราชพิธีทรงผนวช มีการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษในเรือนจำทั่วประเทศจำนวน 3,000 คน เพื่อเป็นการแผ้วพระมหากรุณาธิคุณ ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ในวาระพุทธศาสนา และเพื่อให้ผู้ต้องราชทัณฑ์อยู่ในขณะทรงผนวชได้มีโอกาสบำเพ็ญตนเป็นพลเมืองดี อันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติสืบต่อไป (ศรีพนม สิงห์ทอง, 2505) และ ในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ได้มีการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ โดยการออกพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษพุทธศักราช 2530 ทำให้นักโทษเด็ดขาดจำนวน 83,098 คน ได้รับพระราชทานอภัยโทษ 36,397 คน เป็นชาย 33,735 คน หญิง 2,662 คน และได้รับอภัยลดโทษ จำนวน 46,701 คน (คณะอนุกรรมการฝ่ายติดตามและประเมินผลในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2530)

นอกจากนั้น การพระราชทานอภัยโทษ ยังเป็นกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติอย่างหนึ่ง ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกอีกด้วย

ความเมตตากรุณาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ การให้ทาน ซึ่งการให้ทานนี้เป็นคุณธรรมหลักที่สำคัญข้อหนึ่งในทศพิธราชธรรม การให้ทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นมีหลายลักษณะ เช่น การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานสังคหวัดฤกษ์แก่ข้าราชการในราชสำนัก หรือการพระราชทานทุนส่วนพระองค์เพื่อประโยชน์ของราษฎร และ ประเทศชาติ ดังที่ปรากฏใน พระมงคลวิเสสภคา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน์ วาส์) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2508 ว่า

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระปรีชาในสังคหะ อุบายและทรงปฏิบัติอย่างสมบูรณ์ พระราชทานสังคหวัดฤกษ์แก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้สูงอายุ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นนิพัทธกุศล พระราชทานทุนก่อตั้งส่งเสริมมูลนิธิ สมาคม โรงพยาบาล และองค์กรต่างๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนบ้าง เพื่อเจริญด้วยวิชาการในแขนงนั้น ๆ บ้าง (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2518)

นอกจากนั้น ความเมตตากรุณาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังปรากฏในคำกล่าวต่าง ๆ ในพระราชพิธีอีก เช่น ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมายุครบ 50 พรรษา ในพระมงคลวิเสสภคาของ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนามหาเถร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ได้กล่าวถึงความมีเมตตาของพระมหากษัตริย์ ในการเอื้อเฟื้อต่อประชาชน ว่า

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า มีพระราชอัธยาศัยเปี่ยม
ด้วยพระเมตตาคุณธรรมอันสืบเนื่องมาแต่ทศพิธราชธรรมเป็นเบื้องหน้า
ทรงชวนชวายเป็นเพื่อนต่อประชาชน ที่ตกทุกข์ได้ยาก ให้สามารถได้
อยู่ดีกินดีเป็นประจำตามฐานะานุรูป ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม
ประชาราษฎร์ทุกส่วนภูมิภาคแม้ในถิ่นธูรกันดาร พระราชทานวโรกาส
ให้พสกนิกรทุกหมู่เหล่าได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดพระยุคลบาท ได้ทรง
แนะนำการประกอบอาชีพที่เหมาะสมแก่ราษฎรตลอดถึง พระราชทาน
พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเริ่มแรก ทรงติดตามผลงานนั้น ๆ
จนกว่าจะได้รับผลตามควร ทั้งนี้ นับเป็นพระราชกรณียกิจที่ตั้งอยู่บน
พื้นฐานแห่งพระมหาเมตตาคุณธรรม (เพลินพิศ ก่ำราญ, 2521)

ในพระมงคลวิเสสภของ สมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภโณ ปลอด) วัดเบญจม
บพิตร เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2497 กล่าวถึง
พระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในความห่วงใย และการ
สอดส่องดูแลทุกข์สุขของประชาชนอย่างใกล้ชิด ไว้ว่า

พระมหากษัตริย์ย่อมเป็นที่นับถือล้นพ้นของพสกนิกร ก็เพราะพระกรุณา
มารดาบิดามีกรุณาในบุตรฉันใด พระมหากษัตริย์ก็แผ่พระกรุณาไปใน
ประชาราษฎร์ผู้อยู่ใต้พระเดชาานุภาพ ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยฉันนั้น
. . . สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระมหากุณาแก่
ประชาราษฎร์ผู้พึ่งพระบรมโพธิสมภาร ตั้งพระราชหฤทัยสอดส่องใน
สุขทุกข์อยู่เป็นนิตย์ กล่าวโดยเฉพาะ ในเวลาเสด็จแปรพระราช
ฐานประทับแรม ณ ต่างจังหวัด ทรงแสดงพระอาการใกล้ชิดกับประ
ชาราษฎร์ และทรงห่วงใยในความเป็นอยู่ตลอดจนสุขภาพอนามัยของ
พสกนิกรเป็นอันมาก (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์,
2518)

นอกจากนั้นในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2514 พระมวงคลวิเสสภภา
ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน โวสน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
ยังได้กล่าวถึงความเมตตากรุณาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าเป็นสิ่งที่
พระองค์ทรงยึดถือเป็นปกติไม่เฉพาะต่อประชาชนเท่านั้น ดังข้อความที่ว่า

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเจริญพระเมตตาคุณ
พระกรุณาคุณปรากฏอยู่เป็นปกติ ไม่โปรดการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่โปรด
ที่จะเบียดเบียนผู้ใด เมื่อทรงรับมุรธาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ได้
ทรงปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวไทย ด้วยทศพิธราช
ธรรมตามอุดมคติที่ว่า เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งคือการสงเคราะห์ประชาชน (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระ
บรมราชูปถัมภ์, 2518)

และในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2504 ในพระมวงคลวิเสสภภา สม
เด็จพระมหาธีรวงศ์ (อุฎฐายี จวน) วัดมกุฏกษัตริยาราม กล่าวถึงผลดีของความ
เมตตากรุณา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ทำให้เกิดความสามัคคีของ
คนในชาติ

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงมีพระราชอัชฌาศัยสมบูรณ์
ด้วยพระเมตตา ทรงปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชาราษฎร์เป็น
เบื้องหน้า พระคุณชื่อนี้ ย่อมปรากฏด้วยพระราชจริยา ที่ได้ทรง
ประพฤติดต่อประชาชน และชุมชน . . . พระเมตตาคุณในสมเด็จพระบรม
บพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็นที่รวมแห่งความจงรักภักดีร่วมกันของ
ประชาชนให้บังเกิดผลอันเป็นยอดปรารถนาของชาติ คือสามัคคีธรรม
อันเป็นรากฐานแห่งความเจริญส่วนรวมของชาติ (มหามกุฏราชวิทยา
ลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2518)

จากบทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ในการให้ความเมตตากรุณาต่อประชาชนที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความเมตตากรุณาของพระมหากษัตริย์นั้นปรากฏให้เห็นโดยตรงในพระราชพิธี เช่น การพระราชทานอภัยโทษ ในพระราชพิธีทรงผนวช , พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ และพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เป็นต้น และนอกจากนั้นความเมตตากรุณาของ พระมหากษัตริย์ในด้านอื่น ๆ ยังพบได้จากคำกล่าวต่าง ๆ ในพระราชพิธีอีกด้วย

2. พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของราษฎรในชาติ

ในระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้นมีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมของประชาชนในชาติโดยเฉพาะชาติไทยนั้น พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการยอมรับให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใด คนไทยยึดถือสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักชัย เป็นที่ยึดเหนี่ยว และ เป็นศูนย์รวมแห่งชาติในลักษณะที่ไม่เหมือนกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของชาติอื่น ๆ และนอกจากนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคีของคนในชาติ เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมือง พระมหากษัตริย์ก็จะช่วยคลี่คลายสถานการณ์ลงได้โดยที่ทุกฝ่ายต่างก็พอใจ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ หรือเป็นศูนย์รวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ

ที่มาของความคิดเกี่ยวกับรัฐและผู้ปกครองของไทยนั้น มาจากแนวคิดของสังคมนตรีเตี้ยทั้งจากลัทธิพราหมณ์และพุทธ ซึ่งเชื่อว่า มีมหาจักรวาลเป็นจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล ประกอบด้วยจักรวาลย่อย ๆ หรืออนุจักรวาล ซึ่งมีโลกรวมอยู่ด้วย ตามคติพุทธศาสนา ถือว่า เขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล และจักรวรรดิที่ปกครองโดยระบอบกษัตริย์ก็ยึดแนวคิดตามจักรวาลวิทยา อาณาจักรจึงเป็นรูปจำลองของศาสนาพุทธนิกายหินยาน ถือว่าพระราชวังเป็น

ศูนย์กลางของจักรวาล โดยที่รูปแบบของราชธานีก็จะจำลองตามความคิดของ จักรวาล ที่ประกอบด้วยศูนย์กลางและสิ่งแวดล้อม (วิทยา สุจริตชนารักษ์, 2532)

แนวคิดดังกล่าวนี้ ส่งผลถึงการปฏิบัติในพระราชพิธีต่าง ๆ ทำให้มีการใช้สัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึง การที่พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของสิ่งทั้งปวง รวมทั้งประชาชน ปรากฏอยู่ในพระราชพิธี ในบางพระราชพิธีสัญลักษณ์เหล่านี้ถูกแสดงออกทางอ้อม โดยที่ผู้รับสาร (แนวคิดพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง) อาจยอมรับและปฏิบัติตามอย่างไม่รู้ตัว เช่น ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของไทย เพราะเป็นพิธีที่แสดงฐานะและความ เป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์ นั้นหมายความว่า เป็นพิธีที่แสดงถึงการยอมรับ ประมุขของรัฐ ซึ่งเป็นหัวใจของการปกครอง และความเป็นระเบียบเรียบร้อย ของชาติ

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้ น้ำที่ใช้สำหรับทำน้ำอภิเษกนั้น จะต้องตักมาจากแหล่งน้ำตามมณฑลต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นแหล่งสำคัญและเป็นสิริมงคล และนำมาทำพิธีเสกน้ำพระพุทธรูป ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือวัดสำคัญในมณฑลต่างๆ แล้วจึงนำน้ำศักดิ์สิทธิ์จากมณฑลต่าง ๆ นั้นมาทำพิธีสงฆ์พระมูรธาภิเษก ซึ่งถือเป็นพิธีที่สำคัญที่สุดในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ม.ร.ว. แสงสุรีย์ ไลดาวัลย์, 2526)

จะเห็นได้ว่า การตักน้ำและทำพิธีเสกน้ำจากมณฑลต่าง ๆ นั้น ดูเหมือนเป็นการทำให้น้ำมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น แต่หากพิจารณาให้ลึกแล้ว เป็นการยอมรับโดยปริยายว่า พระมหากษัตริย์ที่กำลังจะขึ้นครองราชย์อย่าง สมบูรณ์นั้น เป็นศูนย์รวมของประเทศชาติและประชาชน พระบารมีแผ่กว้างครอบคลุมไปทั่วทุกทิศ เนื่องจากน้ำที่นำมาใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้นมาจาก แหล่งน้ำ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ยอมรับของมณฑลต่างๆ ทั่วทุกทิศ

ดังนั้น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก นอกจากจะเป็นพระราชพิธีที่ประกาศการเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์แล้ว ยังประกาศการเป็นศูนย์กลางของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

นอกจากนั้น บทบาท และหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในด้าน การเป็นศูนย์กลางของประชาชนในชาติ ยังปรากฏให้เห็นในคำกล่าวต่างๆ เช่น คำกราบบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคลของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมายุครบ 50 พรรษา ดังนี้

ขอพระราชทานยกยอพระคุณ 5 ประการ ที่เป็นกำลังส่งเสริมให้ทรงเอาชนะอุปสรรคทั้งปวงได้ตลอดมา ขึ้นอ้างเป็นราชสดุดี . . . ประการที่สาม คือ ทรงพระสติความระลึกรู้พระองค์ได้ว่า ทรงเป็นศูนย์กลางและเป็นที่ยิ่งของประชาชน ทั้งความระลึกรู้พระองค์ที่จะปฏิบัติพระราชภาระทุกด้าน โดยสุขุมรอบคอบประกอบด้วยชัตติยธรรมจรรยา (เพลินพิศ ก่ำราญ, 2521)

พระราชพิธีเฉลิมพระชนมายุครบ 50 พรรษา ในคำกราบบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ของ พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีกล่าวถึงการที่พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของประชาชนในชาติ อันทำให้เกิดความสามัคคีกันในชาติตามมาว่า "ประการสำคัญที่สุดที่พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายตระหนักดีก็คือ ทรงเป็นแกนกลางรวมใจรวมกำลังของประชาชนในชาติ ให้สมัครสมานสามัคคี และมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ยึดมั่นในองค์พระมหากษัตริย์เป็นหลักชัย" (เพลินพิศ ก่ำราญ, 2521) และความสามัคคีของคนในชาติ ที่เกิดจากการที่พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางจิตใจของประชาชน ยังทำให้สามารถรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติไว้ได้ ดังที่ปรากฏในคำกราบบังคมทูลของผู้บัญชาการทหารบก(พลเอก เปรม ติณสูลานนท์) ในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณตนและสวนสนามของทหารรักษาพระองค์ เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาประจำปี 2522

เป็นที่รับรองต่อกันโดยทั่วไปแล้วว่า การปกครองประเทศไทยตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้น ได้ยังคุณประโยชน์สำคัญให้แก่ชาติไทยมามากมายแล้วในอดีต. . . การที่ประชาธิปไตยได้รวมกันเป็นปึกแผ่น และสามารถรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติได้อย่างเหนียวแน่นมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ก็เพราะชาติไทย มีพระมหากษัตริย์เจ้าเป็นมิ่งขวัญ บันดาลใจให้ประชาราษฎร์มีความสามัคคีกันและกล้าเสียสละชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อประเทศชาติอันเป็นที่รักยิ่ง ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์ราช จึงเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประจำใจของคนไทยทั้งชาติ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งมวลเข้าด้วยกัน อย่างไม่มีวันจะแตกแยกได้ (กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2527)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์รวมของประชาชนในชาติ นำมาซึ่งความสามัคคีของคนในชาติ อันจะทำให้เกิดความอยู่รอดปลอดภัยของชาติ

3. พระมหากษัตริย์นำความเจริญมาสู่ราษฎร

พระมหากษัตริย์ของไทย มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากพระมหากษัตริย์ในประเทศอื่น ๆ คือ พระมหากษัตริย์มิได้เป็นผู้ปกครอง เป็นเจ้าชีวิตของประชาชนเพียงอย่างเดียว พระมหากษัตริย์ยังมีบทบาทและหน้าที่ในการนำความเจริญมาสู่ประชาชนด้วย ดังจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจในการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนราษฎร และให้ความช่วยเหลือในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรเช่นนี้ทำให้ทรงทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของราษฎรในแต่ละพื้นที่ อันจะนำไปสู่โครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สามารถแก้ไขปัญหาของราษฎรได้อย่างถูกต้อง ตรงตามความต้องการ และสามารถนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ราษฎรได้ในที่สุด

การที่พระมหากษัตริย์มีบทบาทและหน้าที่ ในการนำความเจริญมาสู่ประชาชนนั้น เป็นพระราชภาระสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงรับไว้ ตั้งแต่เริ่มครองราชสมบัติ ดังจะเห็นได้จาก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระราชพิธีที่แสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ และในการถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ คำกราบบังคมทูลเฉลิมพระปรมาภิไธย และกราบบังคมทูลถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า "ขอให้ทรงราชการดำรงราชสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชนสืบไป" และพระมหากษัตริย์มีพระราชดำรัสตอบว่า "ขอบละพราหมณ์" แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์รับพระปรมาภิไธยที่ขนานถวาย และทรงรับที่จะดำรงราชสมบัติเพื่อเกื้อกูลประโยชน์สุขแห่งมหาชน (ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2526)

ตลอดระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ครองราชสมบัติอยู่นั้น ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจในการนำความเจริญมาสู่ประชาชนอยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งปรากฏให้เห็นในพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในสมัยโบราณวัตถุประสงค์ของพระราชพิธีนี้ขึ้นเพื่อบำรุงขวัญ และเตือนให้ประชาชนเริ่มเพาะปลูกพืชผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา พระมหากษัตริย์ทรงทำเป็นตัวอย่าง เพื่อเตือนว่าถึงเวลาประกอบ การเพาะปลูกตามฤดูแล้ว

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนี้ ปฏิบัติเป็นราชประเพณีมาตลอดตั้งแต่โบราณกาล และได้วางเว้นไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2479 ต่อมาในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลได้จัดให้มีขึ้นใหม่ เฉพาะพระราชพิธีพืชมงคล และต่อมาในปี พ.ศ. 2530 พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีแรกนาขวัญขึ้นอย่างเดิม ซึ่งหม่อมทวิวงศ์ถวัลย์ศีกดิ์ (2510) ได้กล่าวว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงพระราชดำริว่า

การพระราชพิธีนี้กระทำเพื่อความป็นสิริมงคลแก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร และบำรุงขวัญให้กำลังใจแก่ประชาชนของพระองค์ ซึ่งส่วนมากเป็นกสิกร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูที่นใหม่”

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับพระราชพิธีนี้ เพราะเป็นพระราชพิธีที่เสริมสร้างกำลังใจให้ราษฎรในการประกอบอาชีพ อันจะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ราษฎรเอง และนอกจากนั้นพระองค์ยังเสด็จพระราชดำเนินมาในพระราชพิธีนี้ทุกปีไม่เคยขาด แม้ว่าจะเสด็จไปประทับแรมในต่างจังหวัด ก็ได้เสด็จกลับเข้ามาในพระราชพิธีพืชมงคล และเสด็จไปประทับเป็นประธานในพิธีแรกนามิได้ขาด และให้ปรับปรุงพระราชพิธีเพื่อความเหมาะสมตามยุคสมัย กล่าวคือ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาให้ปลูกพันธุ์ข้าวทดลองในนาทดลองบริเวณสวนจิตรลดา เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วพระราชทานนำมาเข้าในพระราชพิธีประมาณ 40-50 กิโลกรัม และกระทรวงเกษตรได้แบ่งไปหว่านที่ลานประกอบพระราชพิธีส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งบรรจุซองส่งไปยังจังหวัดต่าง ๆ ที่วราชอาณาจักร สำหรับแจกจ่ายแก่เกษตรกรเพื่อเป็นสิริมงคล (ดูกรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2525)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญนั้น เป็นการนำความเจริญมาสู่ประชาชนโดยตรง เพราะนอกจากจะเป็นพระราชพิธีที่สร้างขวัญ และกำลังใจให้ประชาชนแล้วพันธุ์ข้าวที่นำไปแจกจ่ายให้เกษตรกร ยังก่อให้เกิดประโยชน์จริงในทางปฏิบัติแก่เกษตรกรอีกด้วย

บทบาทหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในการนำความเจริญมาสู่ราษฎร ยังปรากฏให้เห็นโดยผ่านคำกล่าวต่าง ๆ ในพระราชพิธีอีก เช่น ในคาถามหาราชสดุดีและถวายพระพรชัยมงคล คณะสงฆ์ไทยสวดสาธยายพร้อมกันทั่วประเทศ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

พระองค์ทรงรักราษฎร เหมือนพ่อรักลูก เสด็จประทับอยู่กับราษฎร
 ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎร เสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระ
 ราชกรณียกิจทั่วทุกภาคทั่วทุกจังหวัดในประเทศ เพื่อประโยชน์ของ
 ราษฎรไทยทั้งปวง ทรงปรารถนาให้ราษฎร ณ ถิ่นนั้น ๆ อยู่ดีมีสุข
 จึงทรงแนะนำวิธีการประกอบอาชีพที่สุจริตแก่ราษฎรทุกประการ
 (คณะอนุกรรมการฝ่ายติดตามและประเมินผล ในคณะกรรมการอำนวยการ
 จัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ,
 2530)

และในคำกราบบังคมทูล เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่อง
 ในวโรกาสเสด็จออกมหาสมาคม พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของ
 ๗๗ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี มีข้อความตอนหนึ่งว่า
 ทรงประสิทธิประสาทความวัฒนาไพบูรณ์แก่บ้านเมือง ให้ระบือกว้าง
 ไกลในหมู่นานาชาติ โปรดพระราชทานโครงการตามพระ
 ราชดำริหลายสาขา เพื่อพัฒนาชนบทที่ห่างไกลความเจริญทัดเทียมกัน
 ทั้งการชลประทาน คมนาคม ป่าไม้ ประมง เพื่อพลิกฟื้นความอุดม
 สมบูรณ์ให้พื้นดินเป็นแผ่นดินทอง ยังผลให้พสกนิกรมีแนวทางประกอบ
 อาชีพ สามารถช่วยตนเองได้อย่างภาคภูมิใจ (คณะอนุกรรมการ
 ฝ่ายติดตามและประเมินผล ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิม
 พระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2530)

บทบาทของพระมหากษัตริย์ในการนำความเจริญมาสู่ประเทศนั้น ส่วน
 ใหญ่จะเป็นพระราชกรณียกิจในการพัฒนาชนบท ซึ่งมีในรูปแบบต่างๆ เช่น โครงการ
 ตามพระราชดำริ, โครงการเฉลิมพระเกียรติ และบทบาทเหล่านี้จะปรากฏ
 ให้เห็นในพระราชพิธี โดยผ่านคำกล่าวต่าง ๆ นอกจากนั้นพระราชพิธีพิธีมงคล
 จรดพระนังคัลแรกนาขวัญยังสามารถนำความเจริญมาสู่ประชาชนโดยตรงอีกด้วย
 เป็นพระราชพิธีที่ส่งเสริมให้ประชาชนโดยเฉพาะกสิกรประกอบอาชีพของตน

บทบาทหน้าที่ของราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์

จากคติความเชื่อของชาวไทย ที่ยึดถือกันมาตั้งแต่โบราณ เมื่อพระมหากษัตริย์เปรียบเหมือนบิดาของชาวไทยทั้งปวง ในทำนองเดียวกันราษฎรชาวไทยก็เปรียบเหมือนบุตรของพระมหากษัตริย์

ราษฎรในฐานะบุตรที่ดี ก็ควรมีบทบาทหน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์ด้วยเช่นกันซึ่งจากการศึกษาพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 9 สามารถสรุปบทบาทหน้าที่ของราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ได้ 3 ประการ คือ

1. ราษฎรกตัญญูทวดเวทิต่อพระมหากษัตริย์
2. ราษฎรมีความซื่อสัตย์สุจริต
3. ราษฎรมีความสามัคคีกันในชาติ

1. ราษฎรมีความกตัญญูทวดเวทิต่อพระมหากษัตริย์

ความกตัญญูทวดเวทิต่อผู้มีพระคุณ เป็นคุณธรรมหลักข้อหนึ่งที่ถูกปลูกฝังอยู่ในจิตสำนึกของคนไทยมาเป็นเวลานาน ความกตัญญูทวดเวทิต่อว่าเป็นเครื่องหมายแห่งคนดี มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐเพราะมีความกตัญญูทวดเวทิต่อผู้มีอุปการคุณ ความกตัญญูทวดเวทิต่อของบุคคลในสังคม เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความอบอุ่นในสังคม ทำให้มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันมีความสามัคคี เห็นอกเห็นใจกัน มีความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่ามีแนวคิดในเรื่องความกตัญญูทวดเวทิต่อของราษฎรปรากฏอยู่ในคำกล่าวต่าง ๆ เช่น ในพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ช.๑) พระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี กล่าวถึงความกตัญญูทวดเวทิต่อของราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์ตามหลักธรรมว่า

บุพการีได้แก่บุคคลผู้กระทำอุปการะก่อน กตัญญูทเวที่ได้แก่บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านได้กระทำแล้ว และประกาศอุปการะที่ท่านกระทำแล้วให้ปรากฏตอบแทน เมื่อจะยกขึ้นแสดงเป็นนิตินะก็ เป็น 4 คู่ คือ มารดาบิดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ พระมหากษัตริย์กับพสกนิกรประชาชน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดากับพุทธสาวก พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย คือ มารดาบิดาเป็นบุพการีต่อบุตรธิดา บุตรธิดาเป็นกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นบุพการีแห่งศิษย์ ศิษย์พึงกตัญญูทเวที่ต่อครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์เป็นบุพการีแห่งพสกนิกรประชาชน พสกนิกรประชาชนพึงกตัญญูทเวที่ต่อพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา ทรงเป็นบุพการีต่อพุทธสาวกพุทธศาสนิกชน พุทธสาวกพุทธศาสนิกชนพึงเป็นกตัญญูทเวที่ต่อบรมศาสดา (เพลินพิศ กำราญ, 2527)

ส่วนในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลนี้ รัฐบาลในนามของประชาชนชาวไทย ได้เห็นสมควรจัดงานแสดงกตัญญูทเวที่ตาธรรม และแสดงความจงรักภักดีถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงคุณอันประเสริฐ โดยมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่ง ของการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ "เพื่อน้อมนำวจิตใจปวงชนชาวไทย ให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและพร้อมใจกันเจริญรอยพระยุคลบาท" (คณะอนุกรรมการฝ่ายติดตามและประเมินผล ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2530)

และในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา (5 ธ.ค. 2521) ในคำกราบบังคมทูลของ พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรี กล่าวถึงหน้าที่ของชาวไทยที่ต้องแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อพระมหากษัตริย์ว่า

นับเป็นมหากุศลของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่ได้ถือกำเนิดมาเป็น
คนไทย ในแคว้นราชอาณาจักร ที่มีพระบาทสมเด็จพระบูรพ
กษัตริยาธิราช และบรรพบุรุษไทยผู้กล้าหาญ ช่วยกันสั่งสมทำนุบำรุง
มอบให้ไว้เป็นมรดกตกทอดที่ล้ำค่าหาที่เปรียบมิได้ จึงเป็นภาระหน้าที่
ของชาวไทยทั้งมวล ที่จะแสดงกตเวทิตา สำนองพระมหากษัตริย์คุณ
และสักการะดวงวิญญาณของบรรพชนผู้กล้าหาญ โดยจะต้องช่วยกัน
ปกปักรักษาแผ่นดินนี้ไว้ โดยเต็มกำลังสติปัญญา
(กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2527)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ราษฎรมีหน้าที่ในการแสดงความ
กตัญญูกตเวทิต์ และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

2. ราษฎรมีความซื่อสัตย์สุจริต

ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นธรรมะที่สำคัญข้อหนึ่งใน ขรวาสาธรรม 4
หรือ ธรรมของผู้ครองเรือน ซึ่งเป็นกฎพื้นฐาน 4 ประการ สำหรับผู้ที่จะเป็น
คนครองเรือนที่สมบูรณ์ ประสบความสำเร็จในการครองเรือน ขรวาสาธรรม 4
ได้แก่

1. สัจจะ คือ ความจริง
2. ทมะ คือ รู้จักข่มใจของตนไว้ หรือความฝึกฝนปรับปรุงตน
3. ชันติ คือ ความอดทน
4. จาคะ คือ ความเสียสละ

คุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตนี้ จะพบว่ามีปรากฏอยู่ในหลายพระราชพิธีด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะปรากฏอยู่ในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า (ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี) กล่าวถึงคุณธรรมหลักที่ประชาชนควรยึดถือและปฏิบัติว่า

คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษา และ น้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่สี่ประการ ประการแรก คือการรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น ประการที่สาม คือการอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่ คือการรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และ รู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลุกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์ (กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2527)

จะเห็นว่าคุณธรรมทั้ง 4 ประการ ในพระราชดำรัสนี้ ล้วนมีเป้าหมายเดียวกันคือ ความซื่อสัตย์สุจริต

นอกจากในพระราชดำรัสแล้ว ยังมีแนวคิดเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต ปรากฏในคำกล่าวต่าง ๆ ในพระราชพิธีอีก เช่น ในพระมงคลวิเสสกาของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายี) เมื่อครั้งยังดำรงสมณฐานันดรที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม ถวายในพระมหามงคลสมัยอภิเษกชิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2500 ได้กล่าวถึงความซื่อสัตย์ไว้ว่า เป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรปฏิบัติ พระมหากษัตริย์ก็ต้องตั้งอยู่ในสัจจะ และชักนำให้พสกนิกรตั้งอยู่ในสัจจะด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งว่า

สัจจะมีคุณประโยชน์เหลือประมาณเห็นปานฉะนี้ บัณฑิตทั้งหลายจึงมีใจยินดีในสัจจะ และเอาเป็นธุระช่วยกันส่งเสริมสัจจะโดยอุบายวิธีต่าง ๆ เพื่อความตั้งมั่นในสัจจะของปวงชน . . .

พระราชาย่อมทรงหนักแน่นอยู่ในการรักษาสัตย์ อันท่านผู้เป็นพระราชapakครองประชาชน ไม่ใช่เพียงตั้งอยู่ในสัจจะด้วยพระองค์เองเท่านั้น ยังทรงชักนำพสกนิกรให้ตั้งอยู่ในสัจจะด้วย . . .

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ดำรงมั่นในสัจจธรรม และชักนำพสกนิกรให้ตั้งมั่นในสัจจะนั้น โดยพระบรมราชาบาย จึงทรงเป็นที่เคารพและจงรักภักดีของพสกนิกรทั้งหลาย เผยพระเกียรติยศพระเกียรติคุณให้ปรากฏแก่โลกตลอดมา (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2518)

นอกจากในคำกล่าวต่าง ๆ แล้ว แนวคิดเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตของราชฎยังปรากฏชัดในบางพระราชพิธีอีก เช่น

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นพระราชพิธีที่มีเป้าหมายเพื่อให้ราษฎรมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ เป็นพระราชพิธีที่เคยมีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว และได้ยกเลิกไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีขึ้นอีก ในวันที่ 24 และ 25 มีนาคม 2512 เป็นการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เฉพาะผู้ที่ เป็นสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีเท่านั้น ซึ่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีนี้ จะพระราชทานแก่ผู้ทำความดีความชอบเป็นพิเศษและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ราชการทหาร ไม่ว่าจะในยามสงบหรือยามสงคราม (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2536)

ในการประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ มีการแสดงออกถึงการให้ความสำคัญกับเรื่องความซื่อสัตย์โดยใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น "น้ำพระพิพัฒน์สัตยา" หรือน้ำที่ใช้ดื่มในพระราชพิธี ก็เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง จะเห็นได้ว่าการพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ใช้เวลาถึง 2 วัน วันแรกเป็นวันเสกน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ส่วนวันที่ 2 จึงเป็นวันพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดีและถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา การที่ใช้เวลาในการเตรียมน้ำถึง 1 วันล่วงหน้า ก่อนที่จะเป็นวันถือน้ำนั้น นับว่าเป็นการให้ความสำคัญกับ "น้ำพระพิพัฒน์สัตยา" เพื่อให้ผ่านขั้นตอน กระบวนการ ทำให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์จริง นอกจากนั้นยังมีเครื่องพระราชพิธีในวันเสกน้ำอันประกอบด้วย เครื่องนมัสการ พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร, โต๊ะหมู่ประดิษฐานพระพุทธรูปวิฆเนศวร์รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 9 , คัมภีร์พระธรรม และที่สำคัญคือ พระแสงต่าง ๆ ตั้งแต่พระแสงรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 9 , พระแสงดาบคาบค่าย , พระแสงขรรค์ชัยศรี และ พระแสงศร 3 องค์ การที่มีพระแสงต่างๆ นี้ ทำให้เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ น้ำเกรงขาม ในพระราชพิธีมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น น้ำพระพิพัฒน์สัตยาจึงถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เมื่อรับไปดื่มแล้ว ถ้าเหลือจะทิ้งไม่ได้ ต้องเอาน้ำนั้นรดหรือลูบผมให้หมด ใครเททิ้งมีโทษถึงเป็นกบฏ (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535)

สถานที่สำหรับประกอบพระราชพิธี ก็ถือเป็นตัวชี้ (Indicator) อย่างหนึ่ง que แสดงถึงการให้ความสำคัญกับพระราชพิธีได้เช่นเดียวกัน กล่าวคือ พระราชพิธีที่มีความสำคัญมาก จะต้องทำพิธีในสถานที่ที่มีความสำคัญมาก พระราชพิธีที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์ จะต้องทำพิธีในสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ดังที่เห็นได้จากพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา วันแรกที่เป็นการเสกน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ทำพิธีที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ส่วนการพระราชพิธีในวันที่ 2 นั้นแบ่งเป็น 2 ตอน กล่าวคือพระราชนครเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี ที่ท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทตอนหนึ่ง และ ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตอนหนึ่ง (ม.ล.ปิยะ มาลากุล, 2512) จะเห็นว่าการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาจะต้องทำพิธีในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่สำคัญของชาตินับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาได้ทำพิธีที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 7 ได้ทำพิธีที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยรัชกาลที่ 9 ก็เช่นเดียวกัน พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ได้มีขึ้นในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งทั้งวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ต่างก็เป็นวัดที่มีความสำคัญมาก ตั้งอยู่ในเขตพระราชวังหลวง เป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ การประกอบพิธีต่อหน้าพระพุทธรูปที่ตั้งเป็นประธาน ก็เป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ด้วยการสาบานต่อหน้าองค์พระอีกด้วย

ก่อนที่จะดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งผ่านขั้นตอนการทำให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ แล้วในวันแรกได้มีการทำให้น้ำมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้นอีกขั้นตอนหนึ่ง กล่าวคือ พระครูวามเทพมุนี รามเวทศิรีไสยศาสตร์ อนุชฎวาทโกศล อานโองการ แข่งน้ำและแทงน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วยพระแสงศรทั้ง 3 องค์ และพระแสงราช ศัตตราครบทุกองค์ (ดู ม.ล.ปีย์ มาลากุล, 2512) หลังจากนั้น สมาชิกราช อิศริยาภรณ์รามาริบัติ กล่าวคำถวายสัตยปฏิญาณตน ดังนี้

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า (ออกชื่อผู้ถวายสัตยปฏิญาณ) ขอพระราชทาน กระทำสัตยปฏิญาณสาบานตัว ต่อประเทศชาติ และประชาชนชาว ไทย เฉพาะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เฉพาะพระพุทธรูปมหาณี รัตนปฏิมากร ท้ามกลางมหาสันนิบาตนี้ว่า

ข้าพระพุทธเจ้า ผู้เป็นสมาชิกแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมี ศักดิ์รามาริบัติ จะภักดีต่อชาติบ้านเมือง จะซื่อสัตย์ต่อประชาชนและ ต่อหน้าที่ จะปฏิบัติภารกิจอย่างโดยเต็มกำลัง สติปัญญาความสามารถ และโดยความเสียสละ เพื่อความเจริญ ความสงบสุข และ ความมั่นคง ใพบูลย์ของประเทศชาติไทย จนตราบเท่าชีวิตร่างกายจะหาไม่

หากข้าพระพุทธเจ้า ประพฤติปฏิบัติผิดในคำสัตยปฏิญาณนี้เมื่อใด ขอความวิบัติจงบังเกิดแก่ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อนั้น โดยฉับพลันทันทีอย่า ให้มีความสุขความสวัสดิด้วยประการใด ๆ หากข้าพระพุทธเจ้าดำรง มั่นในสัตยปฏิญาณนี้ยั่งยืนไป ขออำนาจพระรัตนตรัยและเทพยดา อารักษ์มีพระสยามเทวาธิราชเป็นต้น จงบันดาลความสุขความสวัสดิ แก่ข้าพระพุทธเจ้าทุกเมื่อ ให้ข้าพระพุทธเจ้ามีความเจริญใน ราชการ ได้เป็นกำลังทะนุบำรุงประเทศชาติสืบไป สมตามเ. ปรารถนาจงทุกประการ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอ

(ม.ล.ปีย์ มาลากุล, 2512)

จะเห็นว่าในคำสัตยปฏิญาณตนนั้น มีลักษณะของการสาบาน กล่าวคือมีการสาบานแข่งว่าจะได้รับโทษหากผิดคำสัตย์ และหากรักษาสัตย์ก็จะได้รับความสุขความเจริญ

มีข้อควรสังเกตุอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ ผู้ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มาเฝ้าฯ ในพระราชพิธีวันที่ 2 นี้ นอกจากจะมีสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์รามาศิขิต์แล้ว ยังมีครอบครัวของผู้ที่จะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เข้าเฝ้าฯ ด้วย นั้นหมายความว่านอกเหนือจากสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์รามาศิขิต์แล้ว ยังมีครอบครัวของสมาชิกฯ เข้ามามีส่วนในการรับรู้การพระราชพิธีอันศักดิ์สิทธิ์และน่าเกรงขามนี้ด้วย ซึ่งครอบครัวเป็นผู้ที่มีความสำคัญ และใกล้ชิดมากพอที่จะย้ำเตือนสมาชิกฯ ให้ระลึกถึงคำสัตยปฏิญาณสาบานตนที่ได้ให้ไว้ในพระราชพิธีครั้งนี้

จะเห็นว่าความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่ประชาชนควรปฏิบัติ ความซื่อสัตย์สุจริตนั้นรวมถึงการรักษาสิ่งจะทั่ว ๆ ไป และ การซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งพระราชพิธีที่เน้นเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตมากที่สุดก็คือ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

3. ราษฎรมีความสามัคคีกันในชาติ

ความสามัคคี ตามพระราชดำริเป็นพลังที่สำคัญที่สุดของชาติ และด้วยพลังนี้จะช่วยให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ จะช่วยในการระดมกำลังต่าง ๆ ของคนในชาติ อันจะนำไปสู่การก่อประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองโดยรวม (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2531)

ดังนั้น ความสามัคคีนี้จึงเป็นพลังสร้างสรรค์อันยิ่งใหญ่ ที่ไม่เพียงแต่จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชาติแล้ว ยังสามารถสร้างประเทศได้อีกด้วย

ประเทศชาติและประชาชน จะอยู่รอดได้ก็ต่อเมื่อคนในชาติมีความสามัคคี เมื่อใดที่คนในชาติขาดความสามัคคี ก็จะไม่สามารถรักษาชาติบ้านเมืองไว้ได้ ดังที่เคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทยเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ดังที่ กนก จันทรชจร (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า "การสูญเสียเอกราชของไทยในสมัยอยุธยานั้น มิใช่เนื่องมาจากความอ่อนแอของรัฐบาล คือ "ทหาร" แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ได้เกิดหนอนบ่อนไส้ เกิดคนขายชาติ และเกิดการแตกความสามัคคีขึ้นภายในชาติเป็นสำคัญอีกด้วย"

ความสามัคคี จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ขาดไม่ได้สำหรับการอยู่รอดของชาติ และนอกจากนั้น ความสามัคคีจะต้องเป็นความร่วมมือร่วมใจ เพื่อต่อกันเพื่อประโยชน์สุขของชาติบ้านเมืองโดยส่วนรวมด้วย ความสามัคคีเพื่อแสวงหาประโยชน์เฉพาะกลุ่มนั้นไม่นับว่าเป็นความสามัคคี (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2531)

ดังนั้นสำหรับประเทศไทย ความสามัคคีก็เป็นคุณธรรมหลักที่คนในชาติควรยึดถือปฏิบัติ ซึ่งจากการศึกษาพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 9 ก็พบแนวคิดนี้ปรากฏในคำกล่าวของพระราชพิธีต่าง ๆ ด้วย เช่น ในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า (ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี) ได้กล่าวว่า การพร้อมใจกันจัดงานเฉลิมฉลอง ก็เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีของประชาชนได้รูปแบบหนึ่ง โดยมีข้อความตอนหนึ่งว่า

ข้าพเจ้ามีความปิติชื่นชมยิ่งนัก ที่ประชาชาติไทยจัดงานเฉลิมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ได้งดงามยิ่งใหญ่ และพร้อมเพรียงกันทุกฝ่ายเช่นนี้เป็นนิมิตหมายสำคัญ แสดงความจริงให้ประจักษ์ชัดโดยปราศจากข้อสงสัย ว่าคนไทยนั้นยังมีความจงรักภักดีในแผ่นดินอยู่อย่างมั่นคงลึกซึ้ง

ทั้งมีความสมัครสามัคคีอันแน่นแฟ้น พร้อมทั้งจะร่วมแรงร่วมใจกันประ
 กอบกิจทั้งปวงที่เป็นธรรมสุจริต ความพร้อมเพรียงกันในการทำ
 ความดีนี้ ช่วยให้ไทยรักษาอิสรภาพอันไพบูลย์มาได้สองร้อยปีแล้ว จึง
 เชื่อมั่นว่าชาติไทยจะดำรงความเป็นไทยอยู่ตลอดไป
 (กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2527)

ในคำกราบบังคมทูล ของพระบรมวงศานุวงศ์ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
 (พระพุทธศักราช 2512) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความสามัคคีว่า จะทำให้
 สามารถป้องกันภัยพิบัติทั้งปวง และนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประชาชนได้ และ
 นอกจากนั้นความสามัคคียังเป็นพระราชประสงค์อันแรงกล้า ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวด้วย ดังข้อความที่ว่า

บรรดาข้าพระพุทธเจ้าพระบรมวงศานุวงศ์จึงขอพระราชทานพระบรม
 ราโชวาท ตั้งสัตยาธิษฐานถวายพระพรชัยมงคล โดยขอพระราชทาน
 ยกสามัคคีธรรมขึ้นเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้เพราะว่าประการแรกเป็นธรรมที่จะ
 ยึดมั่นให้หมู่ชนอยู่ด้วยกันได้ด้วยดี สามัคคีธรรมยังเป็นโล่ห์ป้องกัน
 บรรดาภัยพิบัติทั้งหลายทั้งปวงให้หมู่ชนที่ปฏิบัติธรรมนี้ แล้วยังเป็นทาง
 ที่อันจะนำความสำเร็จ และความผาสุก ตลอดจนความเจริญก้าว
 หน้ามายังมวลชนแล้ว สามัคคีธรรมยังเป็นพระธรรมที่ได้ฝ่าละออง
 ธุลีพระบาทโปรดและมีพระราชประสงค์อย่างแรงกล้า ที่จะให้เกิดขึ้น
 ในหมู่มวลประชากรชาวไทย (กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, 2527)

พระราชดำรัสในการเสด็จออกมหาสมาคม ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
 (5 ธันวาคม 2512) กล่าวว่า สาเหตุที่บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขก็เพราะความ
 สามัคคี และขอให้รักษาความสามัคคีนั่นไว้ให้ได้

บ้านเมืองของเราเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีอิสรภาพและความร่มเย็นเป็น
 ประกติสุขสืบมาช้านาน เพราะเรามีความยึดมั่นในชาติ และต่างสำนึก
 ตระหนักว่าคนไทยทุกคนจำเป็นต้องร่วมแรงร่วมใจกันบำเพ็ญกรณียกิจ
 ต่าง ๆ ตามหน้าที่ให้สอดคล้องและเกื้อกูลกันและกัน เพื่อประโยชน์
 ส่วนรวมของชาติ ข้าพเจ้าใคร่ขอให้ทุกฝ่ายรักษาความดีของเราทั้งนี้
 ไว้ให้มั่นคง รักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงกันไว้ในสรรพกิจการงาน
 ทั้งปวง อย่าแตกแยกทำลายกันเอง เพราะไม่มีใครอื่นที่จะช่วยเรา
 ได้นอกจากไทยเราเอง

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสเสด็จออกมหา
 สยามคม ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ กล่าวว่ ความสามัคคี
 เป็นคุณธรรมที่ทุกคนจะต้องรักษาไว้ เพราะจะช่วยให้ทำการงานต่าง ๆ ได้
 สำเร็จตามความต้องการ

ความสามัคคีนี้เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งหมู่ชนผู้อยู่ร่วมกันจำ
 เป็นต้องถนอมรักษา และต้องนำมาใช้อยู่สม่ำเสมอ สรรพกิจการงาน
 ที่เป็นส่วนรวมทุกด้านทุกระบบ ต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายร่วมกันคิด
 ร่วมกันทำ ถ้าแต่ละฝ่ายมาร่วมงานกัน มีความตั้งใจดีด้วยความ
 รู้ความสามารถ ด้วยความฉลาดมีเหตุผล และด้วยความคิดที่สร้าง
 สรร งานก็จะสำเร็จผลสมบูรณ์งดงามตามประสงค์ทุกอย่างดังนั้น จึง
 ใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งที่มีตำแหน่งหน้าที่ในราช
 การและมีใช้ราชการทุกคน ตลอดจนประชาชนชาวไทยทั่วหน้าได้
 พิจารณาศึกษาให้ทราบความหมาย และคุณค่า ของความสามัคคีอย่าง
 ถ่องแท้ และตั้งความดีจิตใจให้แน่วแน่หนักแน่น ที่จะร่วมกันบำเพ็ญ
 กรณียกิจของตนให้ประสพ และเกื้อกูลส่งเสริมกันอย่างสอดคล้อง
 (คณะอนุกรรมการฝ่ายติดตาม และประเมินผล ในคณะกรรมการ
 อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,
 2530)

และในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมายุครบ 50 พรรษา พระราชดำรัสในการเสด็จ
ออกมหาสมาคม กล่าวว่าประชาชนทุกคนควรละเว้นความเห็นแก่ตัว และควรมี
ความสามัคคีกันในการทำประโยชน์ให้ประเทศชาติ

ปัจจุบันนี้สภาพการณ์หลายอย่างบ่งบอกว่า เป็นคราวที่เราจะต้องละ
วางความตามใจตัวกันแล้ว และจะต้องนึกถึงชาติประเทศกันให้หนัก
แน่น ทุกฝ่ายทุกคน ควรจะได้เร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจการงานทุกด้าน
โดยซบมกเข้มนให้ประสาน สอดคล้อง ประองดอง และเกื้อกูลกัน
ตั้งมั่นอยู่ในความสุจริตสามัคคี และความไม่ประมาท
(เพลินพิศ กัาราน, 2521)

จะเห็นได้ว่าคุณธรรมเรื่องความสามัคคีนี้ ส่วนใหญ่จะปรากฏในพระ
ราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้สามารถยืนยันได้ว่า ความ
สามัคคีของประชาชน เป็นคุณธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญ
มาก เพราะจะทำให้ประเทศชาติมั่นคงเป็นปึกแผ่น และทำกิจการงานต่าง ๆ
ได้สำเร็จ อันจะนำไปสู่ผลประโยชน์ของประเทศชาติต่อไป

สรุป

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยผ่านพระราชพิธี
นั้น พบว่า พระราชพิธีเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่ง ที่ใช้เป็นสื่อในการ
ถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยที่ในบทนี้ได้ศึกษาเฉพาะแนว
คิดในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับราษฎรเท่านั้น ซึ่งเป็น
ไปตามสมมุติฐานการศึกษาข้อ 1. (1.1) ว่าในเนื้อหาและการประกอบพิธี
กรรมของพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 9 มีแนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหา
กษัตริย์ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับราษฎรปรากฏอยู่

จากการศึกษาในบทนี้ จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์มีสถานะเป็น "บิดา" หรือ "บุพการี" ของราษฎร และบทบาทหน้าที่หลักของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎร มี 3 ประการ คือ

1. พระมหากษัตริย์ให้ความเมตตากรุณาแก่ราษฎร
2. พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของราษฎรในชาติ
3. พระมหากษัตริย์นำความเจริญมาสู่ราษฎร

ส่วนราษฎรอยู่ในสถานะที่เป็น "บุตร" ของพระมหากษัตริย์ มีบทบาทหน้าที่ต่อพระมหากษัตริย์ 3 ประการ คือ

1. ราษฎรกตัญญูกตเวทิต่อพระมหากษัตริย์
2. ราษฎรมีความซื่อสัตย์สุจริต
3. ราษฎรมีความสามัคคีกันในชาติ

นอกเหนือจากที่กล่าวไปแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ยังมีบทบาทหน้าที่ในด้านอื่น ๆ อีก ซึ่งจะศึกษาในบทต่อไป